

До спеціалізованої вченої ради
_____ у Хмельницькому університеті
управління та права імені Леоніда
Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

докторки юридичних наук

**Кожевникової Вікторії Олександрівни на дисертацію
ГРИЦИШИНОЇ Лариси Валеріївни на тему «Припинення шлюбу в
сімейному праві», поданої на здобуття освітньо-наукового ступеня
доктора філософії
в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Побудова громадського суспільства відбувається шляхом закріплення основних людських цінностей, формування яких здійснюється в сім'ї. Тому на сучасному етапі його розвитку одним із пріоритетних напрямів державної політики є захист сімейних прав та інтересів. Прагнення України до членства в Європейському Союзі, підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, і, як наслідок, зміна правових векторів розвитку нашої країни – зумовили перегляд основних концепцій правового регулювання шлюбно-сімейних відносин. Відповідно, перед українським суспільством постає непросте завдання: здійснювати належне правове регулювання відносин, яке б сприяло зміцненню інституту сім'ї. Зважаючи на те, що шлюб і сім'я є не лише союзом конкретних осіб, а й дуже важливими соціальними інститутами, суспільство й держава зацікавлені в їх тривалому існуванні та збереженні, що зазначено у ст. 1 СК України. Виходячи з цього, законодавець передбачив у СК України детальний та вичерпний перелік юридичних фактів, з настанням яких відбувається припинення шлюбу, а також вибудував правовий механізм розірвання шлюбу, з метою забезпечення дотримання та захисту прав і законних інтересів подружжя та їхніх дітей. Так, відповідно до приписів ст. 104 СК України, безумовною підставою припинення шлюбу є смерть одного з подружжя, та оголошення фізичної особи померлою. У цих випадках припинення шлюбу не потребує спеціального юридичного оформлення. Відповідні правові наслідки припинення шлюбу виникають у силу самого факту смерті або оголошення фізичної особи померлою.

Окремий інтерес викликає припинення шлюбу шляхом його розірвання, оскільки захист прав і законних інтересів подружжя та їхніх дітей у цьому випадку повністю залежить від досконалості чинного законодавства, що регулює шлюбно-сімейні відносини. У зв'язку зі збільшенням кількості

припинених шлюбів у юридичній доктрині та практичному правозастосуванні, виникає багато проблем, пов'язаних із застосуванням тих чи інших правових норм, що регулюють припинення шлюбу. СК України визначив підстави і порядок припинення шлюбу, проте процес розірвання шлюбу і на сьогодні залишається складним і заплутаним, а розірвання шлюбу в судовому порядку часто є ще й досить тривалим у часі, що не сприяє захисту особистих немайнових та майнових прав подружжя та впливає на інтереси їхніх дітей.

Зазначене зумовлює необхідність дослідження підстав, порядку та наслідків припинення шлюбу, вивчення досвіду інших держав та практики міжнародних правових інституцій щодо врегулювання цих питань, а також визначення відповідності норм чинного законодавства України нагальним потребам правозастосовної практики. Враховуючи, що протягом останнього часу не проводилися комплексні дослідження припинення шлюбу відповідно до норм сучасного законодавства України, можна зробити висновок, що проблематика правового регулювання припинення шлюбу є актуальною як з теоретичного, так і з практичного погляду, що пояснює доцільність обрання відповідної теми для наукового дослідження. На усунення цих прогалин у науці сімейного права спрямоване рецензоване дисертаційне дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Аналіз анотації та тексту рецензованої дисертації, змісту публікацій Лариси Грицишиної дають змогу зробити висновок про те, що наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених – представників, насамперед, науки сімейного права. Зокрема, теоретичною основою дисертаційного дослідження є наукові праці українських і зарубіжних учених із загальнотеоретичної юриспруденції, цивільного права, сімейного права, інших галузей права. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, що забезпечується адекватністю обраних методів дисертаційного дослідження.

Мета дисертаційної роботи визначена коректно, так на основі досягнень юридичної науки, запропоновано вдосконалення законодавства України та практики його застосування, визначено загальноправові засади сімейних правовідносин щодо припинення шлюбу та вирішено комплекс теоретичних і практичних проблем, пов'язаних цим, додатково авторкою розроблено конкретні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання сімейних відносин, пов'язаних із припиненням шлюбу та його наслідками.

Для досягнення поставленої мети наукового дослідження було передбачено вирішення багатьох завдань, які були успішно досягнуті дисертанткою. Зокрема, було належно проведено аналіз історико-правових засад становлення інституту припинення шлюбу в сімейному праві, здійснено порівняльно-правове дослідження інституту припинення шлюбу в окремих зарубіжних країнах, з'ясовано особливості припинення шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим, розкрито особливості припинення шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим, визначено особливості припинення шлюбу внаслідок його розірвання, проаналізовано питання розірвання шлюбу з окремими категоріями осіб у сімейному праві, досліджено особливості регулювання припинення шлюбу в міжнародному приватному праві визначено особливості припинення шлюбу внаслідок його розірвання, проаналізовано встановлення режиму окремого проживання подружжя як один зі шляхів припинення шлюбу та правові наслідки припинення шлюбу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є першим в Україні комплексним науковим дослідженням інституту припинення шлюбу в сімейному праві. Більшість сформульованих авторкою за результатами дослідження теоретичних висновків і практичних пропозицій є слушними та в достатній мірі обґрунтованими і у своїй сукупності становлять особистий внесок дослідника у розвиток вітчизняної юридичної науки в частині вчення про припинення шлюбу в сімейному праві. Значну частину винесених на захист положень наукової новизни становлять теоретичні висновки та практичні рекомендації, обґрунтовані здобувачкою вперше, решта положень розвивають вже раніше висловлені в науці позиції, посилюють їхню аргументацію, удосконалюють їх.

Найбільш істотними науковими результатами, що вперше представлені у дисертації, є:

1. Дисертантка справедливо відзначає, що під інститутом припинення шлюбу розуміти сукупність правових норм, які регулюють відносини щодо підстав та форм припинення шлюбу, правових наслідків припинення шлюбу, порядку здійснення особистих немайнових прав та обов'язків подружжя, а також прав та обов'язків батьків та дітей на етапі розгляду та вирішення питання припинення шлюбу та застосування різноманітних процедур, спрямованих на збереження сім'ї. Це дало можливість стверджувати, що зазначеному інституту притаманні такі риси, як: добровільність (жодна фізична особа не може бути примушена до припинення шлюбу шляхом розірвання), реальність (припинення шлюбу не повинно мати фіктивний характер),

відповідальне ставлення до правових наслідків та обов'язків, які виникають у результаті розірвання шлюбу, та комплексність.

2. В дисертаційній праці запропоновано авторську періодизацію історичних етапів правового регулювання припинення шлюбу на українських землях. За допомогою синергетичного підходу виділено періоди, а також зазначено, що сучасний новітній етап правового регулювання припинення шлюбу має незавершений характер, що дозволило сформулювати окремі пропозиції та проекти норм.

3. Дисертантка пропонує врегулювати питання розірвання шлюбу із військовослужбовцем, який/яка перебувають у полоні, що має стати додатковою гарантією забезпечення прав військовослужбовців ЗСУ, національної гвардії, національної поліції, СБУ, ДПСУ, ДСНС, членів формувань територіальної оборони та інших воєнізованих формувань, шляхом запровадження заборони розірвання шлюбу до його/її повернення з полону або встановлення фактів, що засвідчують про його/її смерть або зникнення безвісти.

4. Викликає інтерес розроблене авторкою доктринальне тлумачення «негідної поведінки» через факти ігнорування сімейних обов'язків; перебування працездатної особи на утриманні без достатніх на те причин; зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами; насильницькі дії (примус, побиття), особливо щодо дітей; навмисні дії одного з подружжя, що перешкоджають іншому здійснювати своє право на духовний та фізичний розвиток, на здобуття освіти, вияв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку.

5. Позитивно можна відзначити тлумачення правової природи інституту припинення шлюбу в різних країнах, що дозволило вченій виділити чинники матеріально-правового та процесуального регулювання припинення шлюбу, якими є такі фактори, як: вплив суспільно-економічного розвитку, звичаєвого права, характер цивілізаційного рівня розвитку її культури та релігійності населення, ступінь взаємозалежності світської та церковної влади, геополітичні позиції та інтереси держави, адміністративно-територіальний устрій, належність країни до тієї чи тієї системи права, рівень залучення країни в міжнародні зносини та міграційні процеси.

6. Схвальною є пропозиція дисертантки стосовно, доцільності часткового запозичення зарубіжного досвіду і в частині включення у шлюбний договір умов, що регулюють особисті немайнові відносини між подружжям (колишнім подружжям), що дозволить заздалегідь передбачити можливі варіанти здійснення окремих особистих немайнових прав та обов'язків подружжя (колишнього подружжя). До таких питань можна віднести участь колишнього

подружжя у вихованні спільної дитини (дітей) після припинення шлюбу між ними

7. Автором предметно обґрунтовано науково-теоретичні засади визначення процесу історичного формування сучасного сімейного законодавства України як спроба здійснити синтез найкращих правових надбань минулих історичних епох у сфері припинення шлюбу, з урахуванням сучасних світових тенденцій правового регулювання припинення шлюбу, що обумовлює актуальність компаративіського аналізу цього питання та дозволило сформулювати низку пропозицій до сімейного законодавства.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у 14 публікаціях, а саме: 4 у наукових виданнях України, які є фаховими з юридичних наук; 2 – у наукових періодичних виданнях інших держав. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані, про що свідчить, зокрема, їх оприлюднення здобувачем на 8 науково-практичних конференціях.

Роботу написано зрозумілою і доступною мовою. Авторка досить обґрунтовано критикує положення чинного законодавства України та їх недосконалість, дискутує із приводу наукових думок, проте ця критика та дискусія має конструктивний характер, дозволяє глибше дослідити суть досліджуваних категорій.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що рецензоване дослідження містить окремі положення, висновки, пропозиції, які або ж потребують посилення аргументації, або ж містять спірні теоретичні позиції чи суб'єктивне сприйняття їх автором, що спонукає до дискусії з їх приводу:

1. Дисертантка наводить аргументацію щодо доцільності повернення у СК України норми щодо розірвання шлюбу за заявою одного із подружжя в разі засудження іншого до позбавлення волі (сторінка 24 дисертації). Доцільно більш предметно розкрити висвітлену авторкою пропозицію, зокрема, в чому саме полягають обмеження (обтяження) права для одного із подружжя в разі засудження іншого до позбавлення волі та які проблеми запропоновані зміни в СК України здатні вирішити.

2. Запропоновано авторкою доповнити положення сімейного законодавства, а саме: норму ст.55 СК України частиною п'ятою такого змісту: «5. У випадку розірвання шлюбу дружина або чоловік можуть вимагати отримання компенсації в матеріальній формі від іншого з подружжя за виконувану ними під час шлюбу (спільного проживання) роботу з ведення

домашнього господарства, виховання дітей тощо (сторінка 181 дисертації) Потребує більш повної аргументації, окреслена авторська позиція, з огляду на незрозумілість обчислення та доцільності стягнення грошової компенсації в матеріальній формі від іншого з подружжя за виконувану ними під час шлюбу роботу, яка по своїй суті здійснюється на добровільних засадах.

3. Авторка в дисертації наголошує, що реалізація права на вибір прізвища при розірванні шлюбу через збереження прізвища колишнього подружжя, обраного як загальне при вступі в шлюб, може порушувати його право на ім'я. У зв'язку з цим, необхідно передбачити в законі обов'язкове отримання згоди того з подружжя, чиє прізвище обрано для використання іншим з подружжя (сторінка 181 дисертації). Не достатньо обґрунтованою видається така позиція автора, оскільки у разі застосування законодавцем вказаного підходу, порушуються особисті права другого з подружжя.

Адже, зміна прізвища у зв'язку із реєстрацією шлюбу може втратити свій сенс лише у разі недійсності шлюбу. Згідно із ч. 5 ст. 45 СК України особа, яка у зв'язку з реєстрацією недійсного шлюбу змінила своє прізвище, вважається такою, що іменується цим прізвищем без достатньої правової підстави (ч. 5 ст. 45 СК України). Разом з тим, закон встановлює правило щодо визначення прізвища подружжя і у зв'язку з розірванням шлюбу. Згідно зі ст. 113 СК України особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище. Виключення з зазначеного правила, могло б мати місце (як в окремих іноземних державах), лише в тому випадку, якщо б питання отримання згоди того з подружжя, чиє прізвище обрано для використання іншим з подружжя після розірвання шлюбу визначалось шлюбним договором (контрактом). Проте, положення чинного СК України обмежують чоловіка та жінку у такому суб'єктивному праві (регулюванні особистих немайнових прав умовами шлюбного договору).

Зазначені нами міркування та побажання не завадили загальному позитивному сприйняттю даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною; сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження **Грицишиної Лариси Валеріївни на тему «Припинення шлюбу в сімейному праві»**, відповідає вимогам, встановленим Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для науки цивільного, сімейного права, а його авторка – **Грицишина Лариса Валеріївна** заслуговує на присудження їй освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензентка

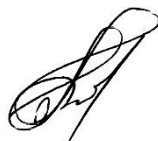
докторка юридичних наук,

доцентка кафедри європейського

та міжнародного права

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

Вікторія КОЖЕВНИКОВА